

Т.Белінська,
кандидат педагогічних наук,
старший викладач кафедри вокально- хорової підготовки,
теорії та методики музичної освіти
Вінницького державного педагогічного університету
імені Михайла Коцюбинського

Л.Сухина,
здобувач ступеня вищої освіти «магістр»
Вінницького державного педагогічний університет
імені Михайла Коцюбинського

T.Belinska,
Vinnytsia Mykhailo Kotsiubynskiy
State Pedagogical University

L.Sukhina
Vinnytsia Mykhailo Kotsiubynskiy
State Pedagogical University

ВЗАЄМОДІЯ МИСТЕЦТВ ЯК ЗАСІБ ФОРМУВАННЯ МОРАЛЬНОЇ КУЛЬТУРИ УЧНІВ ПІДЛІТКОВОГО ВІКУ

INTERACTION OF ARTS AS A MEANS OF FORMING THE MORAL CULTURE OF PUPILS OF ADOLESCENCE

Анотація. Статтю присвячено розгляду специфіки формуванню моральної культури учнів підліткового віку засобами взаємодії мистецтв. Зосереджено увагу на видах мистецтв як діалогової субстанції впливу на морально-почуттєву сферу, а саме: музику, іконографію, літературу. Виявлено, що знання моральних норм та вимог є однією з важливих умов формування моральної культури, а найважливішим напрямом формування моральної культури школярів є поєднання незалежних моральних дій із самостійним моральним мисленням – аналіз, оцінка явищ життя з точки зору морального вибору. Встановлено, що основою моральної культури особистості учнів підліткового віку є система моральних цінностей закладених людством.

У контексті нашого дослідження моральна категорія розглядається як сфера нашого життя, оскільки всі протиріччя в житті відображено в системі художніх образів мистецтва через призму моральних ідеалів, моральних орієнтацій, оцінок і почуттів, через моральний конфлікт.

Abstract. The article is devoted to the consideration of the specifics of the formation of the moral culture of adolescent pupils by means of interaction of arts. The attention is focused on the types of arts as a dialogue substance of influence on the moral-sensory sphere, namely: music, iconography, literature. It is revealed that knowledge of moral norms and requirements is one of the important conditions for the formation of moral culture, and the most important direction in forming the moral culture of schoolchildren is a combination of independent moral action with self-sustaining moral thinking - an analysis, an assessment of the phenomena of life from the standpoint of moral choice. It is determined that the basis of the moral culture of the personality of adolescents is the system of moral values, the core of which is humanity.

In the context of our study the moral category is considered as the sphere of our life, since all contradictions in life are reflected in the system of artistic images of art through the prism of moral ideals, moral orientations, assessments and feelings, through moral conflict.

Ключові слова: взаємодія мистецтв, моральна культура, учні підліткового віку, засіб формування, види мистецтв, музика, іконографія, література.

Keywords: interaction of arts, moral culture, pupils of adolescence, means of formation, kinds of arts, music, iconography, literature.

Постановка проблеми. Формування моральної культури сучасного учня засобами мистецтва є досить актуальною проблемою формування людського в людині, її духу, гуманістичних цінностей, «доброго розуму», гуманістичної свідомості, гуманістичного знання. Моральна культура несе в собі загальнолюдські цінності, національні моральні ідеали, які відображають рівень розвитку цивілізації в певний історичний період. Кожна історична епоха висуває свої критерії моралі суспільства і моральності особистості, що свідчить про невичерпність і різноманітність проблем моральної культури, постійну потребу у її вивченні.

Моральна культура учнів підліткового віку розглядається нами як інтегрована якість особистості, в якій представлені сенс її культурного буття, відображені в ідеальних уявленнях про моральні цінності, моральні почуття і високо моральну поведінку, а саме структура моральної культури учня даної вікової категорії включає: знання про моральні цінності, норми моралі і моральної поведінки, моральні почуття.

Огляд літератури, концептуальних рамок, гіпотез, тощо. Аналіз стану досліджуваності питання моральної культури підлітків свідчить про постійну увагу вчених різних галузей науки на методичному, теоретико-практичному, педагогічному рівнях.

На теоретичному рівні проблема представлена в роботах античних філософів (Аристотель, Платон, Сократ), представників класичної філософії (Г. Гегель, І. Кант, Л. Фейєрбах), української філософії (Г. Сковорода, Я. Козельський, П. Юркевич). Проблема моральних аспектів культури знайшла відображення в працях Ф. Ніцше, В. Соловйова, А. Швейцера.

Чимало досліджень присвячено комплексному проблемному навчанню та вихованню, що мало місце у педагогічних ідеях К. Стеценка, М. Леонтовича, М. Лисенка, В. Сухомлинського, Б. Яворського, сформульована у виступах П. Блонського, С. Шацького, В. Шацької, розробляється і осмислюється в ґрунтовних працях науковців сучасності: Є. Квятковського, Б. Лихачова, Л. Масол, Б. Неменського, В. Неверова, Г. Падалки, Ю. Фохт-Бабушкіна, Г. Шевченко, О. Щолокової, Б. Юсова.

У даній статті ми спробуємо розглянути значення мистецтва як одного із ефективного засобу формування моральної культури учнів підліткового віку. Бо саме мистецтво втілює в собі вічні загальнолюдські і моральні цінності, розкриває яскраву палітру людських переживань, ціннісним матеріалом яких є совість, мудрість, любов, віра, почуття власної гідності.

Мета статті – висвітлити питання взаємодії мистецтв як засобу формування моральної культури та обґрунтувати ті види мистецтв (музика, література, іконографія), які мають неабиякий вплив на чуттєво-емоційну сферу учня підліткового віку.

Результати дослідження та обговорення. Сьогодні як ніколи помітні серйозні протиріччя між існуючими загальнолюдськими ідеальними уявленнями про моральні якості особистості і тими жахливими впливами, які роблять особистість сучасної людини часто аморальною, яка порушує моральні цінності.

Формування моральної культури здійснюється школярами впродовж усього періоду навчання в школі і продовжується протягом подальшого життя. Психологічні аспекти формування моральної культури розглядає і А. Бодалев, який відзначає, що "моральна якість повинна вважатися сформованою лише тоді, коли вона виявляється постійно, тобто коли спостерігається перенесення вихованих в певних ситуаціях життя моральних поглядів, відносин, способів поведінки в інших, раніше не виникаючих ситуаціях" [1, с. 34].

Ґрунтовну характеристику ролі мистецтва у формуванні моральної культури особистості подає Н. Миропольська. На її переконання, «мистецтво, як ніяка інша форма людської свідомості, сприяє духовному вдосконаленню людей, самооновленню традицій і норм культури міжособистісного спілкування, формуванню понять про загальнолюдські цінності, тощо» [7]. В. Москалець вбачає виховний потенціал мистецтва в тому, що воно спонукає людину до відчуття прекрасного. Переживання високої духовної насолоди. Водночас художні твори є засобом самопізнання [6].

Моральна культура школяра підліткового віку розглядається нами як інтегрована якість особистості, в якій представлені сенс її культурного буття, відображені в ідеальних уявленнях про моральні цінності, моральні почуття і високоморальну поведінку.

Система моральних знань має важливе значення у формуванні моральної культури особистості. Л. Архангельський підкреслює, що моральні знання, інформованість людини про належне, про ідеал є умовою формування моральної культури. Л. Рувінський відзначає, що "формування моральної культури молодих людей без певного орієнтування їх, повідомлення їм знань про моральні норми і вимоги поведінки недопустимо" [11, с. 132].

Важливим елементом моральної культури учнів підліткового віку виступає наявність історико-культурної поінформованості про етапи становлення моральної культури як наукової думки про видатних вчених, музикантів минулого і сьогодення, про історичну обумовленість становлення провідних моральних категорій і понять, наприклад, про "золоте правило моральності".

Формування моральної культури здійснюється школярами впродовж всього періоду навчання в школі і продовжується протягом подальшого життя. Завдання **музичної** освіти реалізуються за допомогою всіх соціальних інститутів суспільства (сім'я, школа, громадськість, засоби масової інформації і т. п.).

Важливим теоретичним положенням в аспекті справжнього дослідження є те, що мистецтво містить в собі діалогову форму спілкування з реципієнтом, тобто з тим, хто сприймає витвір мистецтва. Тому, коли ми говоримо про діалог культур, ми завжди маємо на увазі і той факт, що мистецтво існує не саме по собі, воно існує щодо людини, воно звернене до людини, до її почуттів, думок, переживань, до її свідомості, тому, спілкуючись з мистецтвом, кожна людина, у тому числі і школяр в обов'язковому порядку вступає в діалог з письменником, художником, композитором, вступає в діалог з творцем твору, і разом з тим, він перебуває в безпосередньому діалозі з самим витвором мистецтва, з художньою формою.

Приведемо приклад із сприйняттям іконопису. Ми знаємо, що ікони мають площинне зображення, але це не заважає нам відчувати повноту реальності зображення. Пригадаємо добре відомі ікони "Богоматір Володимирська", "Спас Нерукотворний". Коли людина починає спілкуватися з іконою, вона вступає в діалог, намагається абстрагуватися від всього того, що відбувається в світі, вона зосереджує свої думки, свій погляд, свої почуття на очах, на виразі обличчя, тонких порухах душі. Ось чому діалог є по суті завжди тією формою спілкування людини з іншими людьми і творами мистецтва, завдяки якому йде дуже важка і напружена робота внутрішньої суті людини, її внутрішньої культури, внутрішніх установок. Коли ми читаємо книгу, дивимося картину, то щось відразу відкидаємо, проти чогось заперечуємо, щось сприймаємо, чимось захоплюємося. Але ми не залишаємося байдужими, тому що нас відірвали від чогось, змусили думати, шукати і це процес активного мислення, процес пошуку істини, процес пошуку гуманістичних тенденцій людського життя.

Дійсно, роль мистецтва у формуванні моральної культури незамінна. Мистецтво дозволяє пережити те, що кожна людина в силу обмеженості її досвіду пережити не може. Співчуваючи героям художніх творів, радіючи їх перемогам, співчуваючи їх знегодам, людина стає емоційно багатшою, чуйнішою, проникливішою. Мистецтво створює також умови для побудови в свідомості людини цілісної естетичної картини світу.

Які ж види мистецтва найбільш важливі в процесі формування моральної культури? Дослідники відзначають, що "не кожен вид мистецтва, не кожен його жанр окремо може серйозно вирішувати задачу цілісного виховання особистості" [8, с. 43]. Так, відомий історичний факт, що в інструментальному виконанні "Марсельєза" однаково подобалася і в республіканському Парижі, і в монархічному Петербурзі. Але сумнівно, щоб в Петербурзі сподобалося її вокальне виконання. "Музика створює настрій, слова адресують його до явищ життя" [8, с. 43]. Таким чином, мистецтво слова, література найбільш сприяє орієнтації на моральні цінності людини, на життєві суперечності і колізії.

Можна погодитися з висновками дослідників про те, що головне навантаження у цілеспрямованому формуванні моральної культури лягає на ті види мистецтва, які здатні не просто тренувати емоційні механізми душі, а оцінювати людську поведінку: спонування, вчинки, характери, принципи, ідеали, життєві програми і позиції [8, с. 39]. Мистецтво не повинно займатися моралізаторством. Мистецтво не просто заражає авторським відношенням до явищ життя, але і формує (з різною мірою успішності, залежної від багатьох причин) ідеали (перш за все соціальний ідеал), приводить, кажучи словами чеховського героя, постійні пошуки правди і сенсу життя.

Одним ізмогутніх засобів дії на формування моральної культури особистості за допомогою мистецтва є музика. Видатний музикант і педагог нашого часу Д. Кабалевський, оцінюючи роль музики у формуванні моральної культури людини, писав: "Майже будь-який твір – як з текстом, так і без тексту – дає можливість однією-двома фразами вказати на зв'язок з тим або іншим почуттям або думкою людини, з тим або іншим життєвим (сучасним або історичним) фактом. Чим більше різних життєвих зв'язків музики буде на уроці виявлено, тим більше міцно музика входить в свідомість дітей як частина життя, як саме життя" [2, с. 36].

Одне з провідних місць серед видів мистецтва, що найбільш краще впливають на моральний світ людини, займає література. Квятковський Е. підкреслює, що "мистецтво слова по ступеню засвоєння, прямому або непрямому впливу на учнів всіх класів незмінно займає провідне положення" [3, с. 16-17]. Саме література сприяє створенню морально-естетичного ідеалу, тобто "твір мистецтва може бути цінним, якщо примушує дитину зайняти ніби своє місце в певній життєвій ситуації, дивитися на світ, на людські вчинки і відносини з тієї точки зору, на яку примушує ця позиція" [3, с.19-20].

Дослідники, що працюють в області педагогіки мистецтва вважають, що "особистісне збагнення мистецтва, залучення до позиції автора, засвоєння авторського погляду на світ стануть можливими, якщо діти зможуть побачити в художньому творі щось близьке і співзвучне собі; якщо будуть схвилювані суспільними і моральними конфліктами" [3, с. 20].

У всіх психолого-педагогічних дослідженнях з проблеми взаємодії мистецтв і моральної культури особистості підкреслюється важливість звернення до мистецтва саме в дитячому віці. "Одна не заспівана вчасно або заспівана без душі колискова пісня, одна не розказана вчасно або розказана без натхнення казка, один не сказаний вчасно або сказаний, але без достатнього смаку жарт можуть зіграти в житті дитини таку ж фатальну роль, що зіграв в розповіді Бредбері роздавлений метелик", - пише А. Нуйкін [8, с. 45-46].

Висновки та перспективи подальших досліджень. Отже, розглядаючи методичні основи розуміння мистецтва як основного способу формування моральної культури школярів підліткового віку, підкреслимо, що у контексті власного осмислення проблем морального і естетичного моральне можна розглядати як сферу нашого життя, а естетичне ж спосіб сприйняття, рівень сприйняття світу внутрішніх почуттів людини. Саме найважливішим напрямом формування моральної культури школярів є поєднання самостійної моральної дії з самостійним моральним мисленням – аналізом, оцінкою явищ життя з позиції морального вибору.

У подальшому дане дослідження прагне до мети створення педагогічної моделі формування моральної культури учнів підліткового віку засобами взаємодії мистецтв метою якої є: індивідуалізація морального розвитку учнів; підготовка до прийняття на себе основних соціальних ролей; подолання обмежень в прояві моральності; постановка складніших завдань морального саморозвитку, які вимагають максимальної напруги духовних сил.

Література

1. Бодалев А.А. Психолого-педагогические аспекты нравственного воспитания / А.А. Бодалев // Вопросы психологии. – 1979. – № 5. – С.31-36.
2. Кабалевский Д. Б. Педагогические размышления: Избранные статьи и доклады / Д.Б. Кабалевский. – М. : Просвещение, 1986. – 192 с.
3. Квятковский Е.В. О путях повышения нравственно-эстетического влияния искусства на учащихся средней школы / Е.В. Квятковский // Советская педагогика. – 1981. – № 2. – С. 16 - 23.
4. Масол Л. М. Педагогічні технології формування художньо-естетичної компетентності школярів / Л.М. Масол // Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді: Зб. наук. праць. – Кн.2. – К.: 2005. – вип. 8. – С. 75-81.
5. Москвина Г. М. Взаимодействие видов искусства в теории и практике художественного образования : автореф. дис. канд. пед. наук. 13.00.01 / Удмуртский государственный университет. – Ижевск, 2003. – 21 с.
6. Москалец В. П. Психологія особистості : [навч. посіб. для вузів] / Віктор Петрович Москалец, Прикарпатський національний університет ім. В.С. Стефаника. – Київ : ЦУЛ, 2013. – 260 с.
7. Миропольська Н. Мистецтво – чинник виховання людини культури (Частина перша) / Н. Миропольська // Духовність особистості. – 2015. – Вип. 3. – С. 121-143.
8. Нуйкин А.А. Искусство и нравственность. / А.А. Нуйкин. – М. : Знание, 1981. – 56с.
9. Олексюк О.М. Педагогіка духовного потенціалу особистості: сфера музичного мистецтва : [навч. посіб.] / О.М. Олексюк, М.М. Ткач. – К. : Знання України, 2004. – 264 с.
10. Райс Ф. Психология подросткового и юношеского возраста. / Ф. Райс. – Питер, 2000. – 483 с.
11. Рувинский Л.И. Нравственное воспитание личности / Л.И. Рувинский. – М.: Изд-во МГУ, 1981. – 184 с.

УДК 373. 2. 015. 31: 172. 15

І.Васькова,

здобувач ступеня вищої освіти «магістр»

Вінницького державного педагогічного університету
імені Михайла Коцюбинського

М.Веретіна,

вихователь групи продовженого дня

Хмельницької середньої загальноосвітньої школи № 24, м. Хмельницький

I.Vaskova,

Vinnytsia Mykhailo Kotsiubynskyi

State Pedagogical University

M.Veretina,

day caregiver Khmelnytsky

secondary school № 24, Khmelnytsky

ДЕФІНІТИВНА ХАРАКТЕРИСТИКА ПОНЯТТЯ ВИХОВАННЯ ЦІННОСТІ ІНШОЇ ЛЮДИНИ ЯК СКЛАДОВОЇ МОРАЛЬНОГО ВИХОВАННЯ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ